

När ska högern överge Foodora-liberalismen?

Svenska Dagbladet den 26 maj 2021

Många som har skrivit om den amerikanske filosofen Michael J Sandels kritiska bok om meritokrati har fäst sig vid udden i den dramatiska huvudtiteln "The tyranny of merit", nämligen, att ett samhälle som påstår sig ha undanröjt alla godtyckliga hinder för människor att stiga i graderna, ger upphov till en självgod hybris hos dem som blir framgångsrika och en förödmjukande känsla av otillräcklighet hos dem som inte når lika långt eller slås ut.

Men en kanske ännu mer intressant aspekt, och det som jag tror att Sandel verkligen vill säga med sin bok, står snarare att finna i undertiteln: "What's become of the common good?"

Hans aversion mot det meritokratiska projektet bottnar i att det stöper om samhället. Från en samfällighet, där medborgare förenar sina krafter för det gemensamma bästa och var och en efter fallenhet, förutsättningar och preferenser hittar sitt sätt att bidra till helheten, till en marknadsplats med tävlingsinriktade konkurrenter, där ett meningsfullt liv främst handlar om att klättra så högt upp på statusstegen som möjligt.

Hand i hand med detta projekt går, menar Sandel, en rent materialistisk syn på arbete: ett arbete värderas inte längre i termer av vad som är ett gott eller nyttigt arbete, vare sig för samhället eller för individen, utan från dess marknadsvärde – vilket i sin tur dikteras av i vilken utsträckning arbetet tillfredsställer konsumenters nyckfulla efterfrågan på varor och tjänster – och huruvida det, åtminstone skenbart, kan föra den som utför arbetet närmare toppen av stegen.

Att alla arbeten inte har samma moraliska värde, eller att människor som regel arbetar inte bara för att tjäna pengar utan också för att få känna värdighet och tillhörighet, exempelvis med sina landsmän och sitt land, är med ett sådant synsätt på arbete irrelevant.

Det meritokratiska idealet och dess torftiga syn på arbete har, enligt Sandel, upphöjts till överideologi i både det amerikanska samhället och Europa efter globaliseringens genombrott i början av 1980-talet och förlusten av många platsbundna jobb som byggde identitet och skänkte socialt anseende genom frihandelsavtal och outsourcing till andra länder.

I stället för att försöka mildra globaliseringens förödande effekter på den här typen av arbeten har de politiska och ekonomiska eliterna ställt ut löften om att var och en, genom ansträngning, prestigelöshet och med ett "öppet" snarare än "slutet" mindset, kan avancera från avbytarbänken till en spelare på planen i den nya, gränsöverskridande ekonomin.

Men, menar Sandel, i praktiken är detta ofta tomma löften, och dessutom är många människor mer intresserade av att verka och utvecklas där man känner att man har sin hemhörighet – socialt, kulturellt och geografiskt. Han anser, och jag instämmer, att meritokrati nu bör mötas av en vision om det goda samhället och arbetslivet med utgångspunkt i medborgarskapet och patriotiska ideal. En vision som lär oss att förstå oss själva främst varken som konkurrenter eller konsumenter, utan som producenter av moraliskt värdefulla varor och tjänster som kan förbättra tillvaron för både oss själva och andra där vi har vår hemvist.

I den långa intervju med Michael Sandel i The Guardian (6/9 2020) som först gjorde mig uppmärksam på boken, förknippade både journalisten, och till viss del även Sandel själv, dessa tankeväckande resonemang med vänsteridéer. Det är ett sorgligt betyg för högern, men knappast förvånande.

På grund av att det nyliberala tänkandet har blivit helt dominerande i högern, i synnerhet i Sverige, saknas numera en resonansbotten för ett "sandelskt" synsätt på meritokrati och arbete.

Det viktiga, enligt dagens höger, är inte var man hör hemma och hur man kan göra en verklig insats där, utan "vart du är på väg" som Moderaterna brukar säga. I jakten på "social rörlighet" inom det meritokratiska och globaliserade samhället kan och bör människor ta vilka jobb som helst, var som helst, för att visa framfötterna. Så länge ett arbete har ett värde för marknaden, anses det vara en potentiell språngbräda till något annat och bättre.

Följden av denna inställning är att högern har accepterat, ja till och med bejakat, framväxten av ett djupt ovärdigt arbetsliv, framför allt för de fattiga invandrare som har anlänt de senaste åren i globaliseringens efterföljd men också för medborgare långt ned i hierarkin.

Ett emblemiskt exempel är de enkla jobb i den så kallade gig-ekonomin som bland andra Moderaterna och tankesmedjan Timbro lyfter fram som en bra första stegpinne på arbetsmarknaden. Det vill säga, jobb som matbud för ett av de app-baserade företagen Foodora, Uber Eats, Wolt eller Bolt, uppsamlare av andras sopor via Tiptapp, eller någon annan dagslända som bekväma och teknikberusade konsumenter uppskattar.

Att det mycket riktigt finns en stark efterfrågan på tjänster av det här slaget undgår ingen som bor i storstädernas innerområden. Överallt på gatorna kan vi se matbud i grälla uniformer skynda fram på cyklar och mopeder, och i våra portuppgångar kan vi då och då stöta på människor som kommit hit i förhoppning om ett bättre liv och som letar efter bråtet som grannen har ställt ut för avhämtning.

Men som SvD upprepade gånger har rapporterat är arbetsvillkoren som regel usla. Till exempel har Foodora under lång tid ekonomiskt utnyttjat sina anställda, som också tvingas tillhandahålla sina egna fordon och själva ansvara för att de är säkra att köra. Motargumentet är förstås att branschen behöver regleras. Men även om de ekonomiska och sociala villkoren på sikt skulle förbättras, kan man fråga sig om dessa arbeten över huvud taget hör hemma på en civiliserad arbetsmarknad och om de ligger i linje med det samhälle vi vill ha.

Foodora-liberalismen har blivit högerens program, men kanske borde det i stället vara Michael Sandels kritik av meritokrati och det moderna arbetslivets tonvikt på marknadsvärde snarare än moraliskt värde. Ett sådant paradigmskifte i synen på arbete kan leda till många intressanta omprövningar av högerens uppfattningar, inte bara om de enkla jobben, utan till exempel även om nödvändigheten av arbetskraftsinvandring eller den oreflekterade uppskattningen av hela den "appifierade" tillvaro i vilken den digitala kapitalismen har försatt oss.

Johan Wennström